

**TAVA FINANŠU
PRATĪBA**

PAMATA KOMPETENCES FINANŠU PRATĪBĀ PIEAUGUŠAJIEM

**NAUDA.
FINANŠU DARĪJUMI.**

*IZGLĪTĪBA. INFORMĀCIJA.
KONSULTĀCIJAS.*

ĀRĒJIE FINANŠU FAKTORI.

**PIRKUMI.
CENAS.**

**RĒKINI.
LĪGUMI.**

*PENSIJAS.
IEGULDĪJUMI.*

IENĀKUMI.

**BUDŽETS.
ILGTERMIŅA PLĀNI.**

**FINANŠU VADĪBA.
UZKRĀJUMI.**

*NODOKĻI.
SABIEDRISKIE IZDEVUMI.*

*FINANŠU
PAKALPOJUMI.*

VALŪTAS.

**E-DROŠĪBA.
VILTUS UN KRĀPNIECĪBA.**

*KREDĪTI. GALVOJUMI.
PARĀDU VADĪBA.*

*RISKI. APDROŠINĀŠANA.
FINANŠU DROŠĪBA. RISKS UN PEĻŅA.*

**LIKUMI.
TIESĪBAS UN PIENĀKUMI.**

LABKLĀJĪBAS VEIDOŠANA.

LATVIJAS PAMATA KOMPETENČU STANDARTU FINANŠU PRATĪBĀ PIEAUGUŠAJIEM* IZSTRĀDĀJA DARBA GRUPA:

- Ieva Upleja** Finanšu pratības stratēģijas ieviešanas pastāvīgās darba grupas vadītāja, Finanšu un kapitāla tirgus komisija
- Līga Peiseniece** Banku augstskolas studiju prorektore
- Natalja Lāce** RTU Inženierekonomikas un vadības fakultātes profesore
- Guna Ciemleja** RTU Inženierekonomikas un vadības fakultātes docente
- Jeļena Titko** Ekonomikas un kultūras augstskolas prorektore zinātniskajā darbā
- Silvija Kārklīņa** Izglītības un zinātnes ministrijas Eiropas programmu pieaugušo izglītības jomā vadītāja
- Antra Slava** Latvijas Bankas ekonomiskās izglītības vietnes "Naudas skola" vadītāja
- Baiba Melnace** Latvijas Komerčbanku asociācijas sabiedrisko attiecību speciāliste
- sadarbībā** ar Latvijas Apdrošinātāju asociāciju, Latvijas Aktuāru asociāciju un fondu biržu *Nasdaq Riga*.

---

* Standarts balstīts G20/OECD INFE dokumentā "Core Competencies Framework on Financial Literacy for Adults" (apstiprināts OECD INFE Tehniskās komitejas 6. sanāksmē 10.10.2016.)

SATURS:

levads	3
--------------	---

NAUDA UN DARĪJUMI

A1 Nauda	6
A2 Ienākumi	6
A3 Maksājumi un pirkumi	7
A4 Cenas	7
A5 Finanšu uzskaitē un līgumi	8
A6 Ārvalstu valūta un norēķini ārvalstīs	8

PRIVĀTO FINANŠU PLĀNOŠANA UN VADĪBA

B1 Budžets. Ilgtermiņa plānošana	9
B2 Privāto finanšu vadība	10
B3 Uzkrājumi	11
B4 Pensionēšanās	11

KREDĪTI UN PARĀDI

C1 Kredīti	12
C2 Galvojumi kredītiem	13
C3 Parādi un to vadība	13
C3.1 Fiziskās personas maksātnespēja	13

RISKS UN PEĻŅA

D1 Ieguldījumi. Mainīgā vērtība. Risks	14
D2 Privāto risku novērtēšana	15
D3 Risku vadība, t.sk. apdrošināšana	16

FINANŠU UN EKONOMISKĀ VIDE

E1 Finanšu pakalpojumu vide	17
E2 Patērētāja tiesības un pienākumi	18
E3 Izglītība, informācija, konsultācijas	19
E4 Pakalpojumu drošība, t.sk. e-drošība	19
E5 Nodokļi un sabiedriskie izdevumi	20
E6 Ārējās finanšu un ekonomiskās vides ietekme	20

Finanšu pratības mūžizglītības procesa SVID analīze	21
---	----

VIRZĪBA

Kopš partneru vienošanās Memorandā (2014) par finanšu pratībā sasniedzamajiem mērķiem pagājuši trīs gadi. Mūsu kopīgā vīzija tad šķita "sapņu pasaule" – ikviens pārzina finanšu plānošanas pamatus un spēj veidot līdzsvarotu budžetu, vairākums iedzīvotāju uzkrāj "drošības spilvenu", izvērtējot arī neplānotos riskus, esam finansiāli patstāvīgi no valsts atbalsta neatkarīgi ļaudis, jo liela daļa plāno vecumdienu materiālo labklājību laikus un pamatā paļaujas uz pašu sapelnīto, turklāt vairākums izstrādā finansiāli ilgtspējīgu personisko finanšu koncepciju, apzinoties savus mērķus. Teju ikviens izprot brīvā tirgus ekonomikas iespējas un riskus, tāpēc daļa iedzīvotāju ir ekonomiski aktīvi un patiesi inovatīvi, globāli konkurētspējīgi darba tirgū, spējīgi sniegt padomus cits citam un iedvesmot vairot labklājību ar finanšu pratības palīdzību. Tomēr soli pa solim izpratne par to, ka **finanšu pratība ir viena no 21. gadsimta būtiskajām kompetencēm, kas veicina ilgtspējīgu sabiedrības attīstību**, ir pieņēmusies spēkā.

Mums ir bijis labs atspēriena punkts, jo **Latvijas iedzīvotāju iesaiste finanšu sektorā vienmēr bijusi augsta**: bankas kontu izmanto 94% iedzīvotāju, i-bankas lietotāju ir jau vairāk nekā 70% (2013 – 65%), bet maksājumu kartes lieto 91%. Pozitīvas tendences atklāja gan pirmā (2014), gan otrā (2015) nacionālā finanšu pratības aptauja – mājsaimniecību uzkrājumi turpina pakāpeniski augt, iedzīvotājiem ir arvien vieglāk segt ikmēneša izdevumus, kā arī ik gadu vairāk ir tādu mājsaimniecību, kuras apzinās finanšu "drošības spilvena" nozīmi un tāpēc ir drošas par sevi, ka spētu iztikt bez aizņemšanās mēnesi un ilgāk, ja pēkšņi zaudētu ienākumus. **Mājsaimniecību ilgtspēju noteikti veicina nule saņiegtais optimālais līdzsvars kredītu noguldījumu attiecībā (0.9 pret 1.0)**. Tāpat īpaši aktīva pēdējos gados bijusi iesaistīšanās uzkrājošajā dzīvības apdrošināšanā, arī privāto pensiju plānu dalībnieku skaita pieaugums 2015. gadā bija piecu gadu laikā straujākais, un tomēr privāto pensiju fondu dalībnieku mūsu vidū joprojām ir mazāk par 20%.

MĒRĪJUMI. ANALĪZE

Balstoties finanšu pratības aptaujās, izveidojām jaunu mērījumu sistēmu iedzīvotāju zināšanu kopvērtējumam septiņos finanšu pratības tematos – **finanšu pratības indeksu, kurš Latvijā ir relatīvi zems: +20.6 punkti (2014), +21.2 punkti (2015)** no iespējamajiem +99 punktiem. Dīvos finanšu pratības tematos "Kredīti" un "Pensijas" Latvijas sabiedrība kopsummā gadu no gada ieguvusi negatīvu indeksa vērtējumu.

Savukārt mājsaimniecību finansiālo stabilitāti un ilgtspēju raksturojošu statistisko indikatoru kopsavilkums, salīdzinot ar ekonomiskās lejupslīdes gadiem, 2014. gada nogalē pirmo reizi kopš 2005. gada nokļuva FKTK definētās vēlamās finansiālās attīstības zonā (+2.3) un uzrāda stabilas ilgtspējas tendenci arī 2015. gadā (+4.2). Tādējādi eirozonas zemo procentu likmju vide un sarūkošais parādu slogs ir uzlabojis Latvijas mājsaimniecību pagaidu finanšu stabilitāti, taču eksperti norāda, ka **ilgtspējas nodrošināšanai iedzīvotāju uzkrājumu līmenim jābūt augstākam**.

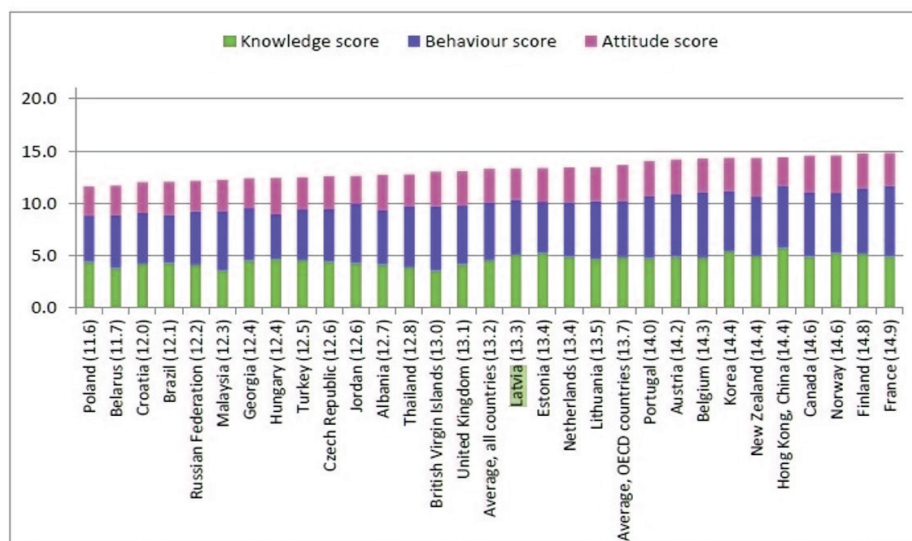
Finanšu "drošības spilvenu" veidošanas tradīcija tādēļ joprojām ir prioritāra aktualitāte, jo finanšu pakalpojumus, kuri prasa papildu izmaksas šodien, bet to ieguvumi ir vērsti uz nākotni, Latvijas iedzīvotāji izvēlas salīdzinoši retāk nekā pamatpakalpojumus, un **kopumā Latvijas mājsaimniecības joprojām ir viegli ievainojamas**: budžetu regulāri veido tikai 55 – 58%, vispār neveido vai nespēj atlicināt neko uzkrājumiem ap 63% iedzīvotāju un 82% paļaujas vien uz valsts pensiju. Šādas rīcības sekas atspoguļo jau citi dati – arvien trešdaļai (34%) iedzīvotāju ir sarežģīti segt ikmēneša eksistenciālos izdevumus, gandrīz puse iedzīvotāju (43%) krīzes situācijā spētu iztikt bez aizņemšanās tikai nedēļu vai pat īsāku periodu un **tikai 3% iedzīvotāju ir pilnībā apmierināti ar savu finanšu situāciju**. Lielākajai daļai kredītņēmēju esošie kredīti kļuvuši par nepanesamu slogu (72%, iepriekš – 61%), ir vairāk kavētu un restrukturizētu kredītu (25%, iepriekš – 17%), daudz vairāk iedzīvotāji neparedzētu tēriņu gadījumos izmanto dārgus īstermiņa risinājumus (ap 32%, iepriekš – 25%), turklāt pieaug reklāmu ietekme lēmumu pieņemšanā par pakalpojumiem (30%, iepriekš – 27%). Tomēr jāņem vērā, ka 73% iedzīvotāju nav neviena kredīta.

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA

Latvijas līdzdalība OECD INFE finanšu pratības ekspertu tīklā ir devusi iespēju ieraudzīt Latvijas iedzīvotāju finanšu pratību citu attīstīto pasaules valstu kontekstā. 2016. gada nogalē tika publiskots pirmais salīdzinošais pētījums, kurā OECD eksperti secina, ka liela **daļa pieaugušo dažādās pasaules valstīs joprojām netiek galā ar privātajām finansēm**, jo uzrāda zemu finanšu zināšanu līmeni, nespēj nodrošināt uzvedību, kas veicinātu viņu privāto finanšu drošību, kā arī tiem raksturīga uz īstermiņu orientēta attieksme pret finansēm. Finanšu pratības būtiskās atšķirības starp dzimumiem šajā pētījumā ir pieminēšanas vērtas, tomēr **Latvija šajā ziņā uzrāda attīstītas valsts rezultātus, jo sieviešu un vīriešu finanšu pratība mūsu valstī ir līdzvērtīgā līmenī**, kamēr citviet vīriešiem tā ir krietni augstāka (kā finanšu resursu turētājiem/pārvaldītājiem). Pārsteidzoši arī tas, ka **tieši iedzīvotāju finanšu zināšanas Latvijā šajā pētījumā saņēma izcili augstu vērtējumu – virs OECD valstu vidējā**, kas ir vienā grupā ar tādām attīstītajām valstīm kā Nīderlande, Igaunija, Somija, Honkonga, Koreja, Austrija, Norvēģija un Jaunzēlande, tajā pašā laikā abās pārējās finanšu pratības kompetences kategorijās – **praktiskajā rīcībā un attieksmē – Latvijas iedzīvotāju kopvērtējums ir ievērojami zem vidējā OECD valstu līmeņa**, līdz ar to kopējais vērtējums Latvijas iedzīvotāju finanšu pratībai šajā pētījumā ir 13.3 punkti, kas ir nedaudz zem OECD valstu vidējā (13.7) līdzās Lietuvai (13.5), Nīderlandei, Igaunijai (13.4) un Lielbritānijai (13.1).

Financial knowledge, attitudes and behaviour

Stacked points (weighted data): all respondents, sorted by overall score out of 21 (reported in parenthesis)

Notes: Average, all countries and Average, OECD countries report the mean of the country/economy percentages. Each country/economy is therefore given equal weight.

OECD INFE rekomendācija: "Dažās OECD valstīs ar augstāko finanšu zināšanu līmeni, kā Latvijā un Igaunijā, ir salīdzinoši zemāks kopējais finanšu pratības līmenis praktiskās rīcības trūkumu dēļ. Šīm valstīm ir nepieciešams meklēt risinājumus iedzīvotāju finansiālās uzvedības maiņai, lai stiprinātu viņu finanšu pratību."*

Tātad varam secināt, ka vislabāk mums veicies zināšanu uzkrāšanā, nevis šādā rīcībā ar naudu finanšu ilgtspējas veicināšanai. Nostiprinās zināšanas par kopsakarībām finanšu jomā, jēdzienu izpratne, esam labi rēķinātāji. Taču **Latvi-**

* OECD INFE pētījumā (OECD/INFE Survey of Adult Financial Core Competencies, OECD, 2016) valstu nacionālajās aptaujās iegūtie rezultāti apkopoti trīs finanšu pratības kompetences kategorijās – finanšu zināšanas, uzvedība jeb praktiskā rīcība un attieksme pret finanšu lietām, tā nosakot kopējo finanšu pratības līmeni katrā valstī.

IEVADS

jas iedzīvotāju praktiskā rīcība nereti ir zināmā pretrunā ar finanšu pratību, kas tomēr ir zināšanu, attieksmes un uzvedības kombinācija. Regulāru uzkrājumu veidošanā esam to valstu vidū, kurām ir zemākais vērtējums. No visām pētījumā iekļautajām valstīm mums visvairāk ir tādu mājsaimniecību, kuras apstiprina, ka tām ir skaidri definēts budžets, taču divainā kārtā šīs pašas mājsaimniecības atzīst, ka regulāri nespēj līdzsvarot izdevumus ar ienākumiem un nepieciešamos līdzekļus aizņemas.

ATTĪSTĪBA

Tehnoloģiju straujā attīstība un zemo procentu likmju vide ir papildu izaicinājums, jo viens no stabilākajiem uzkrājumu veidošanas instrumentiem – depozīts bankā – vairs nenodrošina pietiekamu atdevi. Šādi apstākļi prasa iedzīvotājiem meklēt arvien sarežģītākas iespējas, kā pelnīt ar saviem brīvajiem finanšu līdzekļiem, un tas nes sev līdzīgu paaugstinātus riskus. Iespējams, arvien plašāks pakalpojumu klāsts un tā alternatīvas e-vidē liek apjukt arī pieredzējušam pakalpojumu lietotājam, kad viņu sasniedz dažādi blēdīgi piedāvājumi vai klajas krāpšanas shēmas. Kā sagatavot jauno paaudzi arvien sarežģītākiem izaicinājumiem finanšu pakalpojumu jomā? Šie ir jautājumi, uz kuriem kopā jāmeklē atbildes gan tiem, kas turpmāk sniegs padomus un mācību stundas finanšu pratībā, gan tiem, kas grasās savu pratību arvien pilnveidot, sekojot šim standartam. 91% Latvijas iedzīvotāju aptaujās piekrit – finanšu pratība mūsdienās ir regulāri jāpapildina. Un tā ir laba ziņa, lai varētu mainīt mūsu valsts attīstībai un ilgtspējai traucējošus finanšu uzvedības modeļus.

Šis dokuments ir pirmais finanšu pratības kompetenču standarts Baltijā, kas balstīts pasaules attīstīto valstu pieejā sabiedrības finanšu pratības pilnveides jautājumiem, un tas varētu būt jauns solis virzienā uz partneru veidotu kopīgu finanšu pratības mūžizglītības programmu Latvijā. Latiņa ir uzlikta augstu. Lai mums izdodas viss iecerētais!

Ieva Upleja

Latvijas darba grupas vadītāja finanšu pratības stratēģijas ieviešanai,
FKTK pārstāve OECD INFE

NAUDA UN DARĪJUMI

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
A1 Nauda			
<p>Pārzina naudas veidus (skaidra, bezskaidra) un formas</p> <p>Zina, ka skaidru naudu no sava bankas konta var izņemt filiālēs un bankomātos, veikalos un citur, bet dažās vietās ir jāmaksā par pieeju savai naudai</p> <p>Spēj atpazīt viltotu/nederīgu (bojātu vai izņemtu no apgrozības) naudu, zina, ko darīt ar to</p>	<p>Ir gatavs izmantot gan skaidru naudu, gan citas naudas formas</p> <p>Ir ieinteresēts pārzināt skaidras naudas drošības pazīmes</p>	<p>Glabā drošībā skaidro naudu un vērtīgos priekšmetus, kas ir viņa valdījumā</p> <p>Lieto un uzglabā bezskaidrās naudas lietošanas rīkus (maksājumu kartes, mobilās ierīces u.c.) atbilstoši e-drošības noteikumiem</p> <p>Rīkojas atbilstoši, ja sastopas ar viltotu vai nederīgu naudu</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Zina naudas funkcijas un saprot, kā tā rodas un strādā ekonomikā</p> <p>Saprot, ka nauda laika gaitā zaudē savu vērtību, arī bankā, ja inflācija pārsniedz noguldījumu procentu likmi</p>	<p>Vēlas uzzināt par jaunām naudas formām, ieguvumiem un riskiem</p> <p>Spēj sarunāties par naudu gan ģimenē, gan finanšu iestādēs</p> <p>Spēj atrast atbilstošu vietu naudai savā vērtību sistēmā</p>	<p>Meklē ceļus, kā mazināt inflācijas ietekmi uz naudu</p> <p>Meklē informāciju par jaunām naudas formām un lieto sev noderīgās</p>	
A2 Ienākumi			
<p>Zina tipiskākos ienākumu avotus un karjeras iespējas (t.sk. saimnieciskajā darbībā vai uzņēmējdarbībā)</p> <p>Saprot, ka saņemt naudu lietošanai aizņemoties ir kas cits, nekā to nopelnīt pašam</p> <p>Saprot, kā dažādi individuāli faktori (izglītība, prasmes u.c.) ietekmē ienākumu līmeni</p> <p>Saprot, kāpēc ir svarīgi precīzi zināt visus savus ienākumus</p> <p>Saprot, ka regulārie ienākumi var svārstīties</p> <p>Izprot, kāpēc ienākumu līmenis, beidzot aktīvās darba gaitas, mainīsies</p>	<p>Ir gatavs meklēt veidus, kā gūt ienākumus atbilstoši savām vajadzībām un spējām</p> <p>Spēj apspriest un vienoties par darba samaksu</p> <p>Apzinās, ka nevar paļauties tikai uz dažādiem negaidītiem ienākumu veidiem (mantojumi, dāvinājumi, loterijas u.c.)</p>	<p>Meklē un atrod savus potenciālus ienākumu avotus</p> <p>Saplāno ienākumus tā, lai nodrošinātu sev vēlamo dzīves līmeni</p> <p>Pieraksta un uzskaita visus savus ienākumus – gan regulāros, gan neregulāros</p> <p>Meklē papildu ienākumu iespējas, ja nepieciešams</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Izprot, ka daži izdevumi šodien radīs ienākumus nākotnē – ieguldījumi, īpašumu iegāde</p> <p>Saprot, kā ienākumi sekmē viņa, ģimenes un visas sabiedrības labklājību</p> <p>Izprot dažādus potenciālo ienākumu avotus, kas varētu veidoties nākotnē</p>	<p>Ir pārliecināts par savas karjeras plānošanu noteiktajos apstākļos</p> <p>Ir redzējums, kā līdzsvarot ienākumu gūšanu ar brīvo laiku un atpūtu</p> <p>Ir pārliecība par sava biznesa idejas realizāciju, ja tāda ir pamatota</p>	<p>Izvērtē iespējamās nākotnes ienākumus un maina savu nodarbošanos, ja tas ir izdevīgāk</p> <p>Spēj izstrādāt vienkāršu privātā biznesa plānu</p>	

NAUDA UN DARĪJUMI

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
A3 Maksājumi un pirkumi			
<p>Zina dažādus maksājumu veidus (debitkartes, kredītkartes, priekšapmaksas kartes, tiešsaistes maksājumi, vaučeri, čeki u.c.), to riskus, spēj novērtēt izdevīgākos</p> <p>Saprot, ka maksājumu un norēķinu dokumenti var būt kļūdaini, un zina, kā šīs kļūdas atpazīt</p> <p>Zina, ka maksājumus apliecinājoši dokumenti ir pierādījumi par darījuma veikšanu</p> <p>Zina, ka dažiem maksājumu veidiem var būt komisijas maksa</p> <p>Zina atšķirību starp debit karti un kredītkarti</p>	<p>Ir motivēts veikt ikdienas iepirkšanos, meklējot labāko darījumu un risinot jautājumu par nepareizu atlikumu vai samaksu</p> <p>Spēj atturēties no nevajadzīgiem vai pārāk dārgiem pirkumiem</p> <p>Ir gatavs risināt finansiāli mulsošo situāciju un novērst kļūdas</p> <p>Spēj izprast reklāmu būtību un novērtēt to sociālo spiedienu, t.sk. atpazīst kairinātājus, kas veicina pirkumus tikai emocionālam apmierinājumam</p>	<p>Salīdzina dažādu piedāvājumu cenas, izmantojot atbilstošos informācijas avotus</p> <p>Pirms maksājuma veikšanas izrēķina preces gala cenu (ņemot vērā atlaides, nodokļus u.c.)</p> <p>Salīdzina un izvērtē dažādus preces/pakalpojuma iegādes un apmaksas veidus un lieto piemērotākos</p> <p>Maksā rēķinus savlaicīgi un pilnā apmērā</p> <p>Pieprasa finanšu darījumu apliecinājuma dokumentus, pārbauda tos un saglabā</p> <p>Pieņem izsvērtus lēmumus par lieliem pirkumiem, jaunu aktīvu iegādi, ņemot vērā budžeta iespējas</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Ir informēts par jaunām maksājumu iespējām un pakalpojumiem</p> <p>Izprot alternatīvo un neatgriezenisko izmaksu būtību</p>	<p>Jūtas komfortabli, veicot norēķinus jaunajās tehnoloģijās</p> <p>Saprot, ka privāto tēriņu izvēlē ir arī ētisks aspekts, un tas ietekmē ekonomiku kopumā</p>	<p>Izmanto jaunākās tehnoloģijas (t.sk. <i>FinTech</i>) maksājumiem un pirkumiem, ja tas ir izdevīgi</p> <p>Pieņem pamatotus lēmumus par kādu maksājumu sadalīšanu pa laika posmiem</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS</p>
A4 Cenas			
<p>Zina, ka cenas atšķiras, jo tās atspoguļo faktoru kopumu, t.sk. konkurenci starp piegādātājiem un alternatīvu produktu pieejamību</p> <p>Zina, kā izrēķināt cenas salīdzināmām preču vienībām (iepakojums: 180 g sviests un 200 g), kā arī pirkuma gala cenu</p> <p>Zina, ka dažām precēm un pakalpojumiem ir aizstājēji, kas maksā lētāk</p>	<p>Ir motivēts izzināt vairākus cenu piedāvājumus</p> <p>Neuztver cenas atlaidi kā vienīgo iemeslu neplānotam pirkumam</p> <p>Ir spējīgs veikt pārrunas par cenu ar pārdevējiem, t.sk. kaulēties</p>	<p>Meklē iespējas iegādāties preces un pakalpojumus par atbilstošu cenu</p> <p>Apsver un rēķina preces cenas atbilstību tās vērtībai un kvalitātei</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Izprot atšķirību starp potenciāla pirkuma/preces faktisko cenu un tās lietderību</p> <p>Izprot, ka daži pirkumi nes līdzīgu uzturēšanas vai glabāšanas izmaksas</p> <p>Zina, ka ārēji faktori (nodokļi, valūtu kursi u.c.) var mainīt preces gala cenu</p> <p>Saprot, kā inflācija un citas makroekonomiskās izmaiņas var ietekmēt nākotnes izmaksas</p>	<p>Ir ieinteresēts noteikt ekspluatācijas vai nākotnes izmaksas pirkumam</p> <p>Ir pārliecināts savās zināšanās par dažādiem faktoriem, pieņemot lēmumu par pirkuma veikšanu vai atlikšanu</p>	<p>Kontrolē papildu izmaksas un nākotnes izmaksas, kas nāk līdzīgu darījumiem</p> <p>Pieņem pamatotus lēmumus un ņem vērā ilgtermiņa sekas atliktā maksājuma pirkumiem</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS</p>

NAUDA UN DARĪJUMI

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
A5 Finanšu uzskaitē un līgumi			
<p>Saprot, ka visi finanšu dokumenti ir jālasa un jāglabā drošībā</p> <p>Izprot pamata terminoloģiju, kas tiek lietota finanšu dokumentos</p> <p>Saprot, ka līguma parakstīšanai ir juridiskas sekas (t.sk. līguma saistību nepildīšanai)</p>	<p>Ir motivēts atvēlēt laiku līguma izpratnei pirms parakstīšanas</p> <p>Nekautrējas uzdot jautājumus un meklēt padomu, pirms paraksta finanšu dokumentu</p>	<p>Iepazīst pēc būtības finanšu pakalpojuma līguma nosacījumus un lietošanas noteikumus, pirms paraksta līgumu</p> <p>Pieprasa finanšu dokumentus, t.sk. izdrukas, ja tie netiek nodrošināti</p> <p>Glabā finanšu dokumentus tā, lai tie ir pieejami noteiktā kārtībā</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Saprot, ka ir tiesīgs diskutēt par līgumu nosacījumiem, un zina, kur vērsties, piemēram, par netaisnīga līguma nosacījumiem</p> <p>Izprot, kādas ir biežākās kļūdas vai neprecizitātes finanšu dokumentos</p>	<p>Ir motivēts analizēt finanšu dokumentus, arī labot atrastās kļūdas</p>	<p>Meklē nepilnības finanšu dokumentos, pārbauda neskaidru terminu nozīmi, strīdas, ja nepieciešams</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS</p>
A6 Ārvalstu valūta un norēķini ārvalstīs			
<p>Zina, kā piemērot ārvalstu valūtas kursu preces vai pakalpojuma vērtības noteikšanai</p> <p>Zina, kurp doties, lai droši samainītu valūtu</p> <p>Saprot, ka izmaksas par valūtu maiņu ir atkarīgas no pakalpojuma sniedzēja un tās var svārstīties</p> <p>Izprot valūtas darījumu izmaksas ārvalstīs, kas nav eirozonā</p>	<p>Spēj veikt darījumus un maksājumus dažādās valūtās</p> <p>Ir motivēts meklēt informāciju par izdevīgākajām valūtas maiņas iespējām (piemēram, pirms došanās ceļojumā)</p>	<p>Salīdzina maiņas kursus, konvertējot valūtas, un izrēķina gala summu</p> <p>Izmanto skaidru naudu vai veic norēķinus ar maksājumu karti ārvalstīs, izvērtējot savu izdevīgumu</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Saprot, ka valūtas kursu svārstībām ir ietekme arī uz preču cenām Latvijā</p> <p>Saprot valūtu maiņas kursu ietekmi uz starptautiskiem naudas pārvedumiem, ceļojumu izmaksām u.c.</p> <p>Saprot, ka izmaiņas valūtu maiņas kursos izraisa ekonomiskie un/vai politiskie faktori</p>	<p>Ir motivēts uzzināt jaunākās izmaiņas ārvalstu valūtu kursos, notikumus ārvalstīs</p>	<p>Izsver lēmumus par darījumiem ārvalstu valūtās, ņemot vērā dažādos faktorus, kas ietekmēs izmaksas</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS</p>

B PRIVĀTO FINANŠU PLĀNOŠANA UN VADĪBA

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
B1 Budžets. Ilgtermiņa plānošana			
<p>Zina, kas ir privātais budžets</p> <p>Zina, kā aprēķināt, cik daudz naudas ir nepieciešamas tērīņiem, jo visi resursi ir ierobežoti</p> <p>Zina, kāpēc un kā iekļaut budžetā ārkārtas jeb neparedzētus izdevumus</p> <p>Saprot, ka jāparedz budžetā vieta arī vēlamajiem ekstra izdevumiem kā ceļojumiem, izklaidei, dāvanām u.c.</p> <p>Zina, kā veikt korekcijas budžetā, tā pārplānošanu</p>	<p>Novērtē budžeta veidošanu kā līdzekli savu finansiālo mērķu sasniegšanai</p> <p>Spēj atturēties no kārdinājumiem tērēt līdzekļus, kas nav paredzēti budžetā</p> <p>Ir motivēts veikt regulāru sava budžeta kontroli un nepieciešamās korekcijas</p>	<p>Regulāri veido privāto budžetu, izmantojot atbilstošus un sev ērtākos rīkus/metodes</p> <p>Uzskaita faktiskos ieņēmumus/izdevumus un salīdzina ar plānotajiem un izprot novirzes</p> <p>Veic korekcijas, ja sagaidāmas ieņēmumu/izdevumu izmaiņas</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Ir izpratne par ilgtermiņa plānošanu atbilstoši dzīves cikla notikumiem un apstākļiem, kas tos ietekmē (vecums, veselība, ienākumu maiņa u.c.)</p> <p>Saprot, ka ilgtermiņa plānošanā ir izmantojami citi finanšu pakalpojumu veidi atšķirībā no uzkrāšanas „drošības spilvenam” un spēj novērtēt to plusus un mīnus</p> <p>Zina, kā mēra privāto labklājības līmeni (neto vērtība)</p> <p>Izprot naudas plūsmas atšķirības dažādos laika posmos (īstermiņa, vidēja, ilgtermiņa)</p> <p>Izprot, ka budžetā iepļānoti darījumi var veidot nākotnes izmaksas</p> <p>Zina, kā veidot savu un ģimenes labklājību, vienlaikus veicinot arī sabiedrības labklājību un drošas nākotnes izredzes</p>	<p>Ir motivēts plānot ilgtermiņā, koncentrējoties nevis uz tērīņu samazināšanu, bet uz ienākumu palielināšanu</p>	<p>Identificē dzīves būtiskos notikumus, kas prasa savlaicīgu plānošanu</p> <p>Atrod piemērotākos ceļus, kā sasniegt savus ilgtermiņa finanšu mērķus</p> <p>Nevilcinās, bet īsteno savus ilgtermiņa plānus un seko sava plāna posteņu (ieguldījumu, aktīvu un saistību vērtību) izmaiņām</p> <p>Ņem vērā visas savas saistības, aprēķinot savu neto vērtību</p> <p>Nosaka un nošķir savas vajadzības no vēlmēm, atvēl līdzekļus vēlmēm pēc iespējas, izvairoties no spontāniem izdevumiem</p> <p>Izrēķina, kā tuvāko gadu plāni ietekmēs privāto finanšu situāciju, un izvēlas labākos risinājumus</p> <p>Ņem vērā paredzamās ieņēmumu/izdevumu svārstības ilgtermiņā</p> <p>Ņem vērā visus (savus un mājsaimniecības) aktīvus un saistības, nosakot ilgtermiņa vajadzības</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS</p>

B PRIVĀTO FINANŠU PLĀNOŠANA UN VADĪBA

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
B2 Privāto finanšu vadība			
<p>Zina atšķirību starp neto un bruto ienākumiem</p> <p>Zina, kādā veidā var segt neplānotus (ārkārtas) izdevumus</p> <p>Zina, ka, plānojot privātās finanses, ir jārēķinās ar iespējamību zaudēt regulāros ienākumus</p>	<p>Ir pārliecināts par savu rīcību ar izdevumiem</p> <p>Spēj noteikt prioritāros (eksistenciālos) izdevumus iepretim gadījuma vai ekstra izdevumiem</p> <p>Uzņemas atbildību par savu un mājsaimniecības finanšu vadību</p> <p>Spēj pārrunāt savu finanšu plānošanu un vadību ar ģimeni un citiem, kas var ietekmēt viņa plānus</p>	<p>Prot sarēķināt savus neto ienākumus</p> <p>Atšķir fiksētos no mainīgajiem izdevumiem</p> <p>Nosaka savu faktisko vajadzību prioritātes, kad ieņēmumi ir limitēti</p> <p>Mainoties dzīves situācijai, pieņem finanšu lēmumus savlaicīgi</p>	PAMATA SNEGUMA LĪMENIS
<p>Saprot, ka svarīgi ne tikai kontrolēt budžetu, bet arī pārvaldīt savus aktīvus</p> <p>Zina, ka ģimene, kultūras un vēsturiskās ieražas tiklab kā jaunas tendences sabiedrībā ietekmē to, kā cilvēki pārvalda savu naudu</p> <p>Zina, ka ir dažādi dzīves posmi un gan privāti, gan mājsaimniecības notikumi var ietekmēt ieņēmumus un izdevumus</p> <p>Zina, ka ir dažādi ceļi, kā izdevumus var izlīdzināt laikā ar uzkrājumu un kredītu palīdzību</p> <p>Zina atšķirību starp privātajām un biznesa finansēm</p>	<p>Ir motivēts attīstīt savu privāto finanšu vadību kā rīku labklājības sasniegšanai</p> <p>Nezaudē savu pārliecību un motivāciju, kad sastopas ar finanšu neveiksmēm vai sliktiem rezultātiem</p> <p>Spēj kritiski izvērtēt savus lēmumus un apsver – vai tādu uzvedību atkārtot</p> <p>Ir pārliecināts par savu spēju veikt finanšu darījumus citu personu vārdā, ja ir tiesīgs (pilnvarots) to darīt</p>	<p>Prot sarēķināt tiros ienākumus (peļņu)</p> <p>Izvērtē dažādas iespējas, kā pelnīt, uzkrāt un tērēt, pārvaldot privātās finanses, t.sk., kā sasniegt savus finanšu mērķus</p> <p>Veido ilgtermiņa plānus, lai samazinātu lielu nākotnes izdevumu ietekmi uz dzīves kvalitāti</p> <p>Nošķir savas mājsaimniecības finanses no saimnieciskās darbības</p>	AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS

B PRIVĀTO FINANŠU PLĀNOŠANA UN VADĪBA

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
B3 Uzkrājumi			
<p>Zina ieguvumus no plānotas un regulāras uzkrāšanas atbilstoši saviem mērķiem</p> <p>Saprot, ka daļai uzkrājumu ir jābūt ātri pieejamai (likvidai) ārkārtas gadījumiem</p> <p>Zina, kas ir privātais finanšu "drošības spilvens" un kā to veidot</p> <p>Pārzina dažādus uzkrājumu veidus un zina, kā noskaidrot procentu likmi uzkrājumu pakalpojumiem</p> <p>Saprot, kā inflācija ietekmē uzkrājumu vērtību</p>	<p>Uzskata, ka uzkrājumi ir prioritāri iepretim gadījuma vai ekstra izdevumiem (konceptija: „maksā vispirms sev”)</p> <p>Ir drošs par savu lēmumu, kādus uzkrājumus veidot, atbilstoši noteiktajiem mērķiem</p> <p>Ir pārliecināts, ka iespējams sakrāt konkrētai lietai</p> <p>Ir apmierināts ar savu „drošības spilvenu” un ir motivēts to palielināt</p>	<p>Nosaka uzkrāšanas mērķus un veidus, kā tos sasniegt</p> <p>Ietver budžetā izdevumus uzkrājumu veidošanai kā pamata komponenti</p> <p>Uzkrāj vismaz ārkārtas gadījumiem</p> <p>Dod priekšroku saviem regulārajiem uzkrājumiem, nevis neplānotiem izdevumiem</p> <p>Aprēķina, cik ilgā laikā varēs sakrāt vēlamu summu kādam mērķim</p> <p>Izvērtē iespējas un veidus, kā droši un izdevīgi glabāt savu "drošības spilvenu"</p>	PAMATA SNEGUMA LĪMENIS
<p>Saprot, ka, izvēloties uzkrājuma veidu, ir jāņem vērā laiks, kurā plānotā summa tiks sasniegta</p> <p>Saprot saliktās procentu likmes ietekmi uz uzkrājumiem</p> <p>Zina, ka dažādiem uzkrājumu veidiem ir atšķirīgas komisijas maksas, procentu likmju un nodokļu atvieglojumu kombinācijas</p> <p>Zina, ka uzkrājums var būt garantija kredīta saņemšanai</p>	<p>Ir gatavs izveidot uzkrājumu plānu, kas palīdzēs sasniegt svarīgus ilgtermiņa mērķus</p> <p>Ir motivēts uzkrāt arī laikā, kamēr atmaksā kredītu</p> <p>Spēj konsultēt citus, sniegt savu pieredzi</p>	<p>Nem vērā, ka uzkrājuma mērķu vērtība var nākotnē mainīties</p> <p>Seko savu uzkrājumu ienesīgumam un procentu likmēm, maina uzkrājumu veidu, ja nepieciešams</p> <p>Turpina uzkrāt pat tad, ja ir zemas procentu likmes</p>	AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS
B4 Pensionēšanās			
<p>Izprot Latvijas pensiju sistēmu, tās līmeņus, atšķirības starp tiem</p> <p>Zina, kur meklēt informāciju par savu pensijas uzkrājumu</p> <p>Saprot, kādēļ pensijas periods jāplāno jau jaunībā, līdzko sāk gūt regulārus ienākumus</p> <p>Saprot, ka ir tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus par pensiju sistēmas 2. un 3. līmeņa uzkrājumiem</p>	<p>Ir motivēts plānot pensijas periodu</p> <p>Spēj saredzēt pozitīvas iespējas dzīvei pensijas periodā</p> <p>Ir motivēts sekot līdzi savam pensiju uzkrājumam</p>	<p>Izveido savu plānu, kā sasniegt finansiālo drošību vecumdienās</p> <p>Īsteno savu plānu, veic izmaiņas, ja nepieciešams</p> <p>Izvērtē un pārplāno savus izdevumus pensijas posmā atbilstoši pensijas perioda ienākumiem</p>	PAMATA SNEGUMA LĪMENIS
<p>Izprot iespējas, kā gūt ienākumus no dažādiem pensijas uzkrājumu veidiem</p> <p>Saprot, kāpēc ir svarīgi plānot pensijas perioda uzkrājumu veidošanas posmu tāpat kā posmu, kurā un kā uzkrātais tiks tērēts (mūža polise u.c.)</p>	<p>Ir motivēts analizēt informāciju saistībā ar pensijas perioda plānošanu</p> <p>Ir gatavs izmantot dažādas iespējas pensijas perioda labklājības veidošanai</p> <p>Ir gatavs veikt korekcijas savos plānos, lai sasniegtu un turpmāk nodrošinātu vēlamu ienākumu līmeni</p>	<p>Aktīvi rīkojas, pieņem lēmumus, kad pārvalda uzkrāto kapitālu vecumdienām</p> <p>Meklē iespējas, kā paaugstināt uzkrājumu pensijas periodam, t.sk. pieejamās darba devēju iemaksas 3. līmeni, nodokļu atvieglojumus u.tml.</p>	AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS

KREDĪTI UN PARĀDI

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
C1 Kredīti			
<p>Saprot, ka naudu var aizņemt dažādos veidos un ka tā vienmēr būs jāatdod</p> <p>Saprot, kāpēc jāmaksā procenti par kredītu</p> <p>Zina, ka procentu likmes atšķiras dažādiem kredītu veidiem un to piedāvātājiem</p> <p>Izprot, kā veidojas procentu likme, t.sk. atšķirību starp fiksēto un mainīgo likmi</p> <p>Saprot saliktās procentu likmes ietekmi uz kredītu</p> <p>Saprot, ka ir dažādi kredītu atmaksas grafiki</p> <p>Izprot grūtības, kas sagaida cilvēkus ar kredītu skaitu vai apmēru, kas neatbilst viņu ienākumiem</p> <p>Saprot, ka mantu, kas pirktā kredītā vai ir nodrošinājums kredītam, var atsavināt, ja netiks pildīti kredītlīguma nosacījumi</p> <p>Izprot atšķirību starp licencētiem un nelicencētiem kredītu devējiem</p> <p>Pārzina piemērotākos kredītu veidus savu mērķu sasniegšanai</p> <p>Saprot, ka ir kredīti ar vai bez nodrošinājuma, kādi ir nodrošinājumu veidi, arī ieguvumi un riski</p> <p>Saprot, ka precēm, kuras tiek piedāvātas iegādāties uz nomaksu/kredītā, dažkārt finansējumu sniedz cits uzņēmums, nevis šis tirgotājs</p> <p>Zina, ka t.s. „bezmaksas” kredītu piedāvājumiem procentu izdevumi var veidoties nākotnē vai mainīties kādiem apstākļiem</p> <p>Zina, ka visi piedāvājumi „pērc tagad, maksā vēlāk” patiesībā ir kredītu dažādas formas</p> <p>Saprot, ka, atmaksājot vairāk nekā līgumā noteikto maksājumu, dažkārt var ietaupīt procentu maksājumus</p>	<p>Ir motivēts jautāt padomu, pirms pieņemt lēmumu par kredītu</p> <p>Ir drošs par sevi, ka izvēlēsies piemērotāko kredīta devēju un kredīta veidu</p> <p>Ir pārliecināts, izvēloties piemērotākos kredīta līguma nosacījumus (atmaksas grafiku, ikmēneša maksājuma apmēru u.tml.)</p> <p>Ir pārliecināts par sevi, pārvaldot savas kredītsaistības</p> <p>Kad rodas finansiālas grūtības saistībā ar kredīta atmaksu, jūtas droši informēt par tām savus kreditorus un meklēt atbilstošus risinājumus</p>	<p>Izmanto kredītu tikai tad, kad tas ir nepieciešams</p> <p>Pirms pieņemt lēmumu, salīdzina vairāku kredīta piedāvājumu visas kopējās izmaksas</p> <p>Izvēlas kredītu, ņemot vērā procentu likmes, visas izmaksas un nosacījumus</p> <p>Izmanto apdomas laiku, lai izvērtētu kredīta kopējo izmaksu ietekmi uz privāto budžetu</p> <p>Seko, lai vienlaikus būtu pēc iespējas mazāk saistību</p> <p>Seko līdzī sava konta, kurā ir pieejami kredītlīdzekļi (piem., overdrafts, kredītkarte u.c.), finanšu situācijai</p> <p>Izvairās izmantot augstu izmaksu kredītus, lai segtu īstermiņa iztrūkumus budžetā</p> <p>Atmaksā maksimāli iespējamo summu īstermiņa kredītiem, izvairoties ņemt jaunus kredītus, lai atmaksātu esošos</p> <p>Maksā visus kredītus savlaicīgi un informē kreditorus par būtiskajiem faktoriem, kas var ietekmēt kredīta atmaksu</p> <p>Vienmēr izvērtē iespēju (pirms veikt tēriņus) atmaksāt izmantotos kredītlīdzekļus noteiktajā termiņā, tā izvairoties no procentu maksājumiem</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Saprot, kādi ārēji faktori var ietekmēt kredītu izmaksas un to pieejamību</p> <p>Saprot, ar ko atšķiras nominālā gada procentu likme no efektīvās gada likmes</p> <p>Izprot riskus, ņemot kredītu ārvalstu valūtā</p> <p>Saprot kredītspējas jēdzienu un potenciālo ieguvumu no labas kredītvēstures</p> <p>Zina atšķirību starp racionālu/neracionālu kredītu izmantošanu, t.sk., kad un kāpēc aizņemties saimnieciskai darbībai, ne tikai patēriņa precēm</p> <p>Zina, ka ir, t.s. islāma finanšu pakalpojumi</p> <p>Zina, kādos gadījumos kredīta vai pirkuma līgumi var radīt ietekmi uz nodokļu maksājumiem</p>	<p>Ir pārliecināts par savu spēju pieņemt lēmumus par vairākiem kredītiem, kad tas nepieciešams</p> <p>Jūtas droši iniciēt izmaiņas kredīta līgumā, ja tas šķiet izdevīgi (piemēram, mainīt kredīta valūtu)</p> <p>Ir motivēts mainīt kredīta devēju (pārkreditēties), ja tas būtu izdevīgi</p>	<p>Rēķina finansiālo ieguvumu, kad grāsās veikt izmaiņas kādā kredītlīgumā (atmaksājot ātrāk daļu vai visu kredītu, mainot valūtu un pārkreditējoties)</p> <p>Ja ir brīvi pieejami līdzekļi, pieņem izsvērtus lēmumus par kāda kredīta pirmstermiņa atmaksu</p>	

KREDĪTI UN PARĀDI

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
C2 Galvojumi kredītiem			
<p>Izprot galvojuma būtību</p> <p>Saprot galvotāja lomu darījumā un atbildību</p>	<p>Ir drošs par sevi, kad sastopas ar izvēli: kļūt vai nekļūt par galvotāju</p>	<p>Izvērtē savas iespējas, saņemot priekšlikumu galvot</p> <p>Uzņemas galvotāja saistības atbilstoši savai finanšu situācijai</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Precīzi pārzina uzņemtās saistības un potenciālos riskus</p>	<p>Uzņemas līdzatbildību par precīzu saistību izpildi</p>	<p>Seko kredītaņēmēja finanšu situācijai un saistību izpildei</p> <p>Savlaicīgi risina situāciju, kad jākārtu citu saistības kā galvotājam, bet tas sagādā grūtības</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS</p>
C3 Parādi un to vadība			
<p>Saprot, ka parādi veidojas no neizpildītām līgumu saistībām</p> <p>Saprot, ka parasti kavētām saistībām rodas papildu izmaksas</p> <p>Zina, ka parādniekam ir tiesības un pienākumi</p> <p>Saprot potenciālos draudus, iekļūstot lielos parādos</p> <p>Zina, kur meklēt palīdzību problemātisku parādu gadījumā</p>	<p>Apzinās atbildību par saviem parādiem un to pārvaldību</p> <p>Ir attieksme – parādi, kas rada grūtības, ir jārisina prioritāri</p> <p>Ir gatavs risināt problēmas saistībā ar parādiem, pirms tie kļūst par apgrūtinājumu</p>	<p>Vispirms apmaksā kārtējos rēķinus un kreditmaksājumus nevis gadījuma vai ekstra izdevumiem</p> <p>Ja mainās finanšu apstākļi, veic pasākumus, lai izvairītos no kavētiem maksājumiem</p> <p>Informē kreditoru pirms atmaksas termiņa, ja parādu nav iespējams samaksāt</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Saprot, kāpēc ir svarīgi ievērot noteiktu proporciju starp mājsaimniecības saistībām un ienākumiem</p> <p>Saprot kavētu saistību radītās sekas uz privāto kredītvēsturi un reputāciju</p> <p>Zina, kā pārvaldīt savu parādu/saistību atmaksu</p> <p>Zina, ka dažkārt parāda restrukturizācija, t.i., pilna atlaišana/norakstīšana, ir dāvinājums un par to jānomaksā nodokļi</p>	<p>Ir pārliecināts par sevi, kad jārisina parādu pārvaldības un to atmaksas jautājumi</p>	<p>Pieņem pamatotu lēmumu, pirms uzņemas jaunas saistības esošo atmaksai (pārkreditēšanās)</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS</p>
C3.1 Fiziskās personas maksātspēja			
<p>Saprot maksātspējas un bankrota būtību un procedūru</p> <p>Zina savas tiesības un pienākumus šādā situācijā</p>	<p>Ir gatavs rīkoties, ja ir nepieciešama maksātspēja kā finanšu problēmu risinājums</p> <p>Apzinās sekas un riskus, kas var rasties, ja neievēro procedūru</p>	<p>Izmanto savas zināšanas vai nepieciešamās profesionālās konsultācijas, lai virzītu maksātspējas procesu</p> <p>Pilda visus ar privāto maksātspēju saistītos pienākumus un veic maksājumus noteiktajos termiņos</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS</p>

RISKS UN PEĻŅA

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
D1 Ieguldījumi. Mainīgā vērtība. Risks			
<p>Zina atšķirību starp uzkrājumiem un ieguldījumiem un dažādas ieguldījumu iespējas</p> <p>Zina, ka ieguldījumu pakalpojumiem ir gan riski, gan ieguvumi un jo lielāks potenciālais ieguvums, jo lielāks risks</p> <p>Izprot, ka ieguldījumu vērtība, piemēram, zeltā, nekustamajā īpašumā, var pieaugt vai samazināties daudzu faktoru ietekmē</p> <p>Izprot, ka ieguldījumu ienesīgums pagātnē negarantē to pašu nākotnē</p> <p>Izprot, ka dažkārt darījumu informācija vai ziņas par kādu uzņēmumu var izgaismot tikai ieguvumus, neidentificējot visus riskus</p>	<p>Ir gatavs meklēt informāciju vai pieņemt profesionālu palīdzību pirms lēmumiem par ieguldījumiem</p> <p>Spēj kontrolēt sevi, nepieņemot emocionālus lēmumus par ieguldījumiem</p> <p>Ir piesardzīgs, kad lēmumi jāpieņem steigā vai bez pietiekamas informācijas par riskiem un ieguvumiem</p> <p>Ir gatavs gan negaidītai peļņai, gan zaudējumiem</p> <p>Uzņemas atbildību par savu lēmumu pozitīvajiem un negatīvajiem rezultātiem</p>	<p>Izmanto finanšu konsultantu pakalpojumus, ja tas ir nepieciešams</p> <p>Vienmēr atvēl laiku riska darījumam, arī ieguldījumu iespēju izpētei, rēķina iespējamus zaudējumus</p> <p>Meklē atbilstošus informācijas avotus, lai salīdzinātu dažādu finanšu ieguldījumu pakalpojumu riskus ar to ienesīgumu</p> <p>Ņem vērā visas ieguldījuma izmaksas, pirms pieņem lēmumu</p> <p>Ņem vērā privātās finanšu stabilitātes nepieciešamību, kad apsver jaunus ienākumus gūšanas veidus, t.sk. ieguldījumus, un riskē tikai ar t.s. brīvo naudu vai daļu no tās</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Saprot, ka individuālā riska uzņemšanās pakāpe jeb „apetīte” katram ir citāda, zina, kā to novērtēt</p> <p>Izprot svarīgākos jēdzienus finanšu tirgū – ieguldījumu horizonts, ieguldījumu mērķi, fondu birža u.c.</p> <p>Zina, kā noskaidrot, kad ir izdevīgi ieguldīt finanšu tirgos (akcijas, obligācijas, fondu apliecības u.c.)</p> <p>Saprot, ka dažiem finanšu instrumentiem cena var strauji mainīties</p> <p>Zina, kā aprēķināt ieguldījumu vērtības pieaugumu vai samazinājumu</p> <p>Zina, ka ieguldījumu pakalpojumi (pensiju plāni, dzīvības apdrošināšana ar uzkrājumu u.c.) tiek veidoti, apvienojot dažādus ieguldījumu veidus</p> <p>Saprot, ka riskus var mazināt, tos diversificējot jeb sadalot</p> <p>Zina, kā veidot ieguldījumu portfeli un saņemt izdevīgu un piemērotu konsultāciju</p> <p>Izprot, ka ir dažādu risku grupas, kas ietekmē finanšu tirgu</p> <p>Zina, kā inflācijas, procentu likmju un valūtu kursu izmaiņas var ietekmēt ilgtermiņa ieguldījumu plānus</p> <p>Izprot politiskās, ekonomiskās un finanšu nenoteiktības ietekmi uz ieguldījumu portfeli vērtību</p>	<p>Ir motivēts noskaidrot savu riska “apetīti”</p> <p>Ir drošs par savu riska “apetīti” jeb galējo pieļaujamā riska robežu</p> <p>Ir motivēts iegūt jaunus zināšanas un iemaņas saistībā ar savu ieguldījumu pārvaldību</p> <p>Ir motivēts izvērtēt dažāda veida ieguldījumu iespējas (pensiju plāni, dzīvības apdrošināšana ar uzkrājumu), ņemot vērā gan finanšu, gan ētikas aspektus</p> <p>Ir gatavs ieguldīt finanšu instrumentos, veidot savu ieguldījumu portfeli</p> <p>Ir motivēts nesekot stereotipiem, kad apsver ieguldījumus, piemēram, “tas izskatās pārāk labi, lai būtu patiesība, bet varbūt šoreiz tā tomēr ir?”</p> <p>Ir motivēts sekot jaunākajiem notikumiem finanšu tirgos</p>	<p>Novērtē savu riska “apetīti”, izmantojot atbilstošu metodi vai rīkus</p> <p>Ņem vērā nepieciešamību vairot savus aktīvus, kad apsver ieguldījumu risku</p> <p>Veido savu ieguldījumu stratēģiju (iegulda finanšu instrumentos piemērotā brīdī, diversificē tos, mazina riskus utt.)</p> <p>Uzrauga savus ieguldījumus, seko arī ieguldījumu portfeli iekļauto aktīvu cenu izmaiņām</p> <p>Aktīvi rīkojas, lai mazinātu gaidāmos zaudējumus</p> <p>Ņem vērā pieredzi, kad apsver jaunu pakalpojumu riskus un ieguvumus</p> <p>Patstāvīgi analizē informāciju par finanšu tirgiem</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS</p>

RISKS UN PEĻŅA

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
D2 Privāto risku novērtēšana			
<p>Saprot, kas ir risks (cēlonis, notikums, sekas)</p> <p>Zina, kādi ir ikviena cilvēka individuālie riski ar finanšu ietekmi, t.sk. riski, kurus var radīt citi cilvēki (tuvinieki, draugi)</p> <p>Zina, ka valsts sedz dažus individuālos riskus (slimība, bezdarbs, maternitāte, vecums)</p> <p>Saprot, kā savus aktuālos riskus vadīt un kurus no tiem var apdrošināt</p> <p>Izprot iespējamus riskus, izvēloties lētus apdrošināšanas pakalpojumus ar neatbilstošu segumu</p>	<p>Ir motivēts veikt vienkāršus novērtējumus dažādu notikumu iespējām, kuras var radīt finansiālas sekas</p> <p>Ir motivēts samazināt savus riskus, ja tas nepieciešams</p> <p>Ir drošs rīkoties situācijās, kad iespējams saņemt valsts garantētos ienākumus</p> <p>Izvairās no sasteigtiem lēmumiem, kad parādās jauni riski</p> <p>Paļaujas uz savu spēju novērtēt riskus, pārlietu neietekmējoties no mārketinga un mediju vides</p>	<p>Rūpīgi novērtē savus riskus, kas saistīti ar aktuālo dzīves situāciju</p> <p>Izvērtē nozīmīgu nākotnes notikumu vai pirkumu risku</p> <p>Ņem vērā darba zaudējuma vai samazinātu ienākumu risku</p> <p>Pieprasa valsts un pašvaldību garantēto palīdzību, istenojoties riska notikumam</p> <p>Atpazist un neņem vērā tādu informāciju, kas pārspīlē vai neatbilstoši samazina risku</p> <p>Izmanto konsultantu palīdzību, kad tas ir nepieciešams</p>	PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS
<p>Izprot risku daudzveidību un to cenu (finanšu kontekstu)</p> <p>Saprot, ka pašnodarbināto potenciālie riski un ieguvumi ir citādi nekā darba ņēmējam</p> <p>Zina, ka lietas ar augstu tirgus vērtību rada lielāku finanšu risku un tām nāk līdzīgs augstākas apdrošināšanas izmaksas</p> <p>Zina, kāpēc ir svarīgi apdrošināties arī pret zemas iespējamības augstu izmaksu notikumiem</p> <p>Saprot, ka riski mainās un tiem var būt finanšu ietekme (piemēram, sabiedrības ilgmūžība)</p>	<p>Ir pārliecināts par sevi, kad uzņemas dažus iepriekš izrēķinātus riskus</p> <p>Ir atbildīga attieksme, aprēķinot riskus pirms būtiskiem lēmumiem par ilgtermiņa ieguldījumiem (finansējot izglītību, saimniecisko darbību vai izvēloties uzkrājumus pensijas periodam)</p> <p>Ir motivēts interesēties par jauniem risku veidiem un to ietekmi</p>	<p>Noskaidro nozīmīgus nestandarta riskus, kas var ietekmēt privātās finanses</p> <p>Izmanto profesionālas konsultācijas, ja iespējamā riska situācija ir sarežģīta</p> <p>Aprēķina konkrēta riska seku ietekmi, lai pieņemtu lēmumu, kā rīkoties</p>	AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS

RISKS UN PEĻŅA

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
D3 Risku vadība, t.sk. apdrošināšana			
<p>Saprot, kāpēc ikvienam ir pienākums pašam sevi aizsargāt no risku finansiālās ietekmes</p> <p>Zina privāto risku vadības metodes (izvairīšanās, nodošana, pieņemšana, mazināšana)</p> <p>Ir pamatizpratne par apdrošināšanas pakalpojumiem kā vienu no riska vadības metodēm</p> <p>Pārzina galvenos apdrošināšanas veidus</p> <p>Zina, kuros gadījumos apdrošināšana ir obligāta, kuros brīva izvēle</p> <p>Saprot, kāpēc ir jāatklāj noteikta informācija, kad piesakās apdrošināšanas pakalpojumiem</p> <p>Saprot, kad un kā pieteikt apdrošināšanas gadījumu</p>	<p>Ir drošs veidot un īstenot savu privāto risku vadību</p> <p>Ir pārliecināts par sevi, kad jāiegādājas obligātās apdrošināšanas pakalpojums</p> <p>Ir motivēts izvēlēties arī brīvprātīgo apdrošināšanu pret iespējamiem nelabvēlīgiem notikumiem</p> <p>Ir motivēts pildīt spēkā esošos apdrošināšanas līgumus</p> <p>Ir gatavojies situācijām, kad jāpiesaka apdrošināšanas gadījumi</p>	<p>Periodiski pārbauda, vai esošā apdrošināšana joprojām nodrošina pietiekamu risku segumu</p> <p>Pārbauda, vai esošie apdrošināšanas pakalpojumi nepārklājas, pirms lemj par jaunu risinājumu</p> <p>Izvērtē, vai iegādātie apdrošināšanas pakalpojumi ir atbilstoši aktuālajai situācijai (segums, cena utt.)</p> <p>Kad parādās jauni riski, izvēlas jaunus atbilstošus pakalpojumus vai veic izmaiņas esošajos apdrošināšanas līgumos</p> <p>Izpilda apdrošināšanas līgumu nosacījumus</p> <p>Savlaicīgi piesaka apdrošināšanas atlīdzību</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Saprot, ka dažus riskus var vadīt bez apdrošināšanas</p> <p>Pārzina riska vadības instrumentus (riska karte, stresa un scenārija analīze u.c.)</p>	<p>Ir gatavs izmantot savu izveidoto riska vadības modeli</p> <p>Ir motivēts sekot jaunākajām attīstības tendencēm apdrošināšanas pakalpojumu tirgū</p>	<p>Analizē sekas iespējamajam riska notikumam, izvēloties vai neizvēloties apdrošināšanu kā riska vadības metodi</p> <p>Rēķina vai iecerētā apdrošināšanas pakalpojuma iegāde ir lietderīga</p> <p>Veido un uztur piemērotu risku vadības plānu</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS</p>

FINANŠU UN EKONOMISKĀ VIDE

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
E1 Finanšu pakalpojumu vide			
<p>Izprot pieejamo pakalpojumu veidus</p> <p>Pārzina licencētos pakalpojumu sniedzējus, kuri tiek valstiski uzraudzīti</p> <p>Zina, ka pirms pakalpojumu iegādes ir jāsalīdzina dažādi piedāvājumi</p> <p>Zina, ka gan valsts, gan privātās institūcijas piedāvā tiešsaistes (<i>on-line</i>) rīkus, lai salīdzinātu dažādus pakalpojumus</p> <p>Saprot, ka pakalpojuma sniedzējs pelna arī tad, ja pakalpojums tiek piedāvāts it kā par brīvu un bez regulārām izmaksām</p> <p>Zina, ka par pakalpojumiem iekasē komisijas maksas</p>	<p>Ir pārliecināts par sevi pieņemt pamatotu lēmumu par finanšu pakalpojumu</p> <p>Spēj uzdot pakalpojumu sniedzējiem jautājumus un apspriest nosacījumus, kad nepieciešams</p> <p>Ir gatavs pieprasīt labāku servisu vai kompensāciju</p> <p>Jūtas drošs mainīt pakalpojuma sniedzēju, ja ir slikta kvalitāte vai nekonkurētspējīgas cenas</p>	<p>Salīdzina dažādus finanšu pakalpojumus un izvēlas sev atbilstošākos</p> <p>Izmanto tiešsaistes (<i>on-line</i>) rīkus, lai salīdzinātu pakalpojumus, kad tas ir noderīgi</p> <p>Periodiski pārvērtē iegādāto finanšu pakalpojumu piemērotību un izmaksas</p> <p>Pieprasa atbilstošu kvalitāti saviem finanšu pakalpojumiem un kompensāciju, ja pienākas</p> <p>Noskaidro iespējamās izmaksas, atsaoties no kāda finanšu pakalpojuma</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Zina, ka darba devēji var piedāvāt finanšu pakalpojumus, piemēram, pensiju uzkrāšanu vai apdrošināšanu</p> <p>Izprot, ka daži pakalpojumi ir pakārtoti kādas kultūras, ētiskajiem vai reliģiskajiem likumiem vai kritērijiem</p>	<p>Ir motivēts iepazīt sarežģītus vai inovatīvus finanšu pakalpojumus, t.sk. <i>FinTech</i> jauninājumus</p> <p>Patstāvīgi spēj novērtēt, cik daudz var uzticēties kāda finanšu pakalpojuma sniedzējam</p>	<p>Meklē informāciju par pakalpojumiem, kuri, šķiet, būtu noderīgi, bet ir sarežģīti</p> <p>Pieliek pūles, lai izzinātu jaunus (inovatīvus, t.sk. <i>FinTech</i>) pakalpojumus un izmanto sev atbilstošos</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNIEGUMA LĪMENIS</p>

FINANŠU UN EKONOMISKĀ VIDE

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
E2 Patērētāja tiesības un pienākumi			
<p>Zina to, ka ikvienam ir tiesības uz finanšu pamatpakalpojumiem, un pakalpojumu sniedzējus, kuriem ir pienākums tos nodrošināt</p> <p>Zina savas valsts finanšu pakalpojumu sniedzēju uzraugus un citas atbildīgās institūcijas, to lomu un kompetenci</p> <p>Zina un saprot finanšu pakalpojumu patērētāju tiesības un atbildību</p> <p>Pārzina tiesiskās aizsardzības mehānismus neapmierinošu pakalpojumu sniegšanas gadījumos un zina, kurā iestādē saņemt palīdzību</p> <p>Zina, ka negatīvas sekas var būt tiem, kas savus pakalpojumus nesniedz atbildīgi</p> <p>Zina par valsts garantijām noguldījumiem bankās, garantēto atbildību apmēru un to nosacījumus</p>	<p>Ir motivēts izvēlēties atbilstošus un uzticamus pakalpojumu sniedzējus</p> <p>Apzinās, ka daži finanšu pakalpojumi var būt nelicencēti (valsts neregulēti)</p> <p>Ir gatavs lasīt, iedziļināties un izvērtēt visus pakalpojumu piedāvājumu dokumentus</p> <p>Jūtas drošs, kad precīzē neskaidrus nosacījumus, pirms piekriņ parakstīt finanšu pakalpojumu līgumu</p> <p>Ir motivēts izmantot savas tiesības, kā arī pildīt patērētāja pienākumus</p> <p>Ir gatavs vērsties ar sūdzību atbilstošajā iestādē</p> <p>Attiecina uz sevi valsts finansiālā atbalsta iespēju, kad tas ir atbilstoši</p>	<p>Pārbauda, vai finanšu pakalpojumu sniedzēja darbībai ir saistošs valsts regulējums, piešķirta licence un atbilstoša garantiju sistēma</p> <p>Ņem vērā valsts iestāžu informāciju par pakalpojumu sniedzējiem, kas rīkojas pretrunā ar regulējumu vai ir negodīgi pret patērētājiem</p> <p>Lasa, līdz izprot līgumu nosacījumus un to būtību pirms parakstīšanas, informē pakalpojumu sniedzējus par nepieciešamajām izmaiņām</p> <p>Sūdzas par neapmierinošiem pakalpojumiem, kad tas nepieciešams</p> <p>Pieprasa kompensāciju vai valsts garantēto atbildību, kad tam ir pamats</p>	<p>PAMATA SNIEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Saprot, ka dažos gadījumos par patērētāja tiesību aizsardzību, izmantojot valsts iestāžu iepriekš sniegto informāciju, atbildība jāuzņemas pašam</p> <p>Zina, ka inovācijas (IT joma), kas nav tieši saistītas ar finanšu jomu, ietekmē finanšu pakalpojumu patērētājus</p> <p>Pārzina valsts garantiju sistēmu (NGF, AAF, IAS) un citas finanšu sektora klientu aizsardzības sistēmas valstī</p> <p>Saprot, kāpēc ir svarīgi sakārtot sava mantojuma jautājumus un regulāri atjaunināt dokumentus</p>	<p>Ir gatavs pats izvērtēt sniegtā servisa un patērētāja tiesību aizsardzības līmeni, kas būtu jānodrošina pakalpojuma sniedzējam</p> <p>Ir motivēts apsvērt savus finanšu lēmumus un to ietekmi ilgtermiņā uz tuviniekiem (apgādājamajiem)</p>	<p>Glabā paziņojumus un līgumus, uztur video/audio ierakstus, kas saistīti ar finanšu pakalpojumu sniedzēju iespējamu prettiesisku izturēšanos</p> <p>Ņem vērā izmaiņas tirgus regulējumā un patērētāju tiesību aizsardzībā un apsver to ietekmi</p> <p>Sakārto savus mantojuma jautājumus, regulāri pārskata un, ja nepieciešams, precīzē</p>	

FINANŠU UN EKONOMISKĀ VIDE

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
E3 Izglītība, informācija, konsultācijas			
<p>Zina, kā atrast uzticamus avotus finanšu padomiem</p> <p>Izprot neatkarīgu (neieinteresētu) finanšu konsultāciju nozīmi</p> <p>Pārzina valsts institūcijas, kas nodrošina šādu informāciju, vadlinijas vai konsultāciju pakalpojumus</p>	<p>Nekautrējas vērsties pēc padoma/informācijas</p> <p>Ir motivēts ņemt vērā svarīgu informāciju par finanšu jautājumiem</p> <p>Jūtas drošs saviem bērniem izskaidrot naudas lietas</p>	<p>Prasmīgi izmanto dažādus veidus informācijas vai padoma iegūšanai</p> <p>Izmanto neatkarīgus finanšu informācijas avotus un padomus, kad jāpieņem finanšu lēmumi</p> <p>Regulāri seko jaunākai izglītojošajai informācijai</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Zina par finanšu pratības aktivitātēm gan savā valstī, gan starptautiskajā vidē</p> <p>Apzinās, ka konsultantiem var būt atšķirīgi viedokļi, padomi var nebūt objektīvi</p> <p>Zina atšķirību starp istu finanšu padomu un mārketingu, produktu virzību tirgū</p> <p>Izprot reklāmas lomu finanšu pakalpojuma pārdošanā</p>	<p>Ir motivēts uzlabot savu finanšu pratību</p> <p>Ir pārliecināts par spēju atpazīt uzticamus avotus izglītībai un informācijai</p> <p>Ir spējīgs (patstāvīgi) pētīt finanšu jautājumus un kritiski izvērtēt sniegto informāciju</p> <p>Ir spējīgs saskatīt pakalpojumu slēpto reklāmu</p>	<p>Meklē veidus, kā uzlabot visus finanšu pratības aspektus atbilstoši finanšu pratības kompetenču standartam</p> <p>Meklē jaunas metodes, lai pārvarētu tādas uzvedības tendences, kas kavē finanšu labklājības sasniegšanu</p> <p>Vienmēr izvērtē reklāmas ietekmi</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS</p>
E4 Pakalpojumu drošība, t.sk. e-drošība			
<p>Zina, kas ir personas un finanšu datu aizsardzība, t.sk., veicot e-pirkumus</p> <p>Zina, kam ziņot, ja ir aizdomas par krāpniecību vai citām nelikumībām</p>	<p>Ir ieinteresēts sekot informācijai par dažādiem finanšu pakalpojumu drošības aspektiem</p> <p>Ir motivēts ievērot e-drošības pamata instrukcijas</p> <p>Spēj pieņemt, ka iepriekšējais lēmums vai rīcība bija kļūda, ņemot vērā vēlāku informāciju par krāpšanu vai nelikumību</p> <p>Ir drošs sazināties ar iestādēm, ja ir notikusi krāpšana</p>	<p>Rūpējas par privāto datu aizsardzību – droši glabā personas datus, finanšu informāciju, paroles, PIN kodus u.c.</p> <p>Izvairās no sadarbības, ja ir bažas, ka persona nestāsta patiesību par finanšu pakalpojumiem</p> <p>Ziņo, ja ir aizdomas par krāpšanu vai viltu, atbilstošajām valsts iestādēm</p>	<p>PAMATA SNEGUMA LĪMENIS</p>
<p>Zina, kādas darbības ir nelikumīgas, izmantojot finanšu pakalpojumus</p> <p>Izprot galvenās finanšu krāpniecības shēmas un pieejas, kā no tām izvairīties</p>	<p>Ir ieinteresēts sekot jaunākajām tendencēm finanšu drošības jomā, t.sk. par krāpniecības aktualitātēm un e-drošību</p>	<p>Pieliek pūles, lai pārbaudītu īpašus piedāvājumus un ieteikumus, apsver, vai tie ir potenciāli krāpnieciski</p> <p>Seko jaunākajiem notikumiem saistībā ar krāpšanu</p>	<p>AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS</p>

FINANŠU UN EKONOMISKĀ VIDE

Zināšanas un informētība	Motivācija un attieksme	Praktiskā rīcība	Līmenis
E5 Nodokļi un sabiedriskie izdevumi			
<p>Saprot, ka valsts iekasē nodokļus, lai sniegtu noteiktus pakalpojumus</p> <p>Izprot, ka nodokļu izmaiņas ietekmē privātos tēriņus un uzkrājumus</p> <p>Zina, kādi nodokļi attiecas uz pašu un mājsaimniecību un to apmēru (piemēram, pamata nodokļus – IIN un PVN)</p> <p>Zina, kad ir pienākums aizpildīt gada ienākumu deklarāciju</p> <p>Zina, ka ir iespēja brīvprātīgi aizpildīt gada ienākumu deklarāciju, lai saņemtu pārmaksātā iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN) atmaksu</p>	<p>Ir attieksme, ka ir svarīgi maksāt nodokļus un nodevas</p> <p>Ir motivēts uzzināt, kādi pakalpojumi pienākas no valsts/pašvaldības iekasētajiem nodokļiem</p> <p>Ir pārliecināts par sevi, kad jāsaņem konsultācijas par nodokļiem</p> <p>Ir motivēts aizpildīt gada ienākumu deklarāciju, t.sk., lai saņemtu pārmaksātā IIN atmaksu</p>	<p>Maksā nodokļus un valsts nodevas, veic sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas</p> <p>Seko aktuālajai informācijai par nodokļiem un valsts/pašvaldību budžeta finansētiem pakalpojumiem</p> <p>Aizpilda gada ienākumu deklarāciju, ja nepieciešams, izmanto konsultācijas</p> <p>Pieprasa, ja pienākas nodokļu atvieglojumi vai kādi bezmaksas pakalpojumi</p>	PAMATA SNEGUMA LĪMENIS
<p>Pārzina savas valsts nodokļu sistēmu, t.sk. izprot valdības politiku saistībā ar dažādiem valsts atbalsta mehānismiem</p> <p>Zina, ka izvairīšanās no nodokļu maksāšanas negatīvi ietekmē kopējo sabiedrības labklājības līmeni</p> <p>Zina, kad un kā jāaizpilda dažāda veida deklarācijas (kapitāla pieauguma, amatpersonas, nulles deklarācija)</p> <p>Pārzina nodokļus/nodevas dažādos dzīves gadījumos (finansu pakalpojumiem, hipotēkai, pensiju sistēmas līmeņiem vai citiem uzkrājumiem)</p>	<p>Ir motivēts maksāt visus nodokļus</p> <p>Ir ieinteresēts uzzināt, kā tiek tērēta nodokļu maksātāju nauda, un spēj kritiski izvērtēt šos tēriņus</p> <p>Jūtas pārliecināts par sevi, aizpildot dažāda veida deklarācijas</p>	<p>Kad izvēlas finanšu pakalpojumus, ņem vērā nodokļu ietekmi</p> <p>Veidojot ilgtermiņa budžetu, ņem vērā iespējamās nodokļu saistības</p> <p>Patstāvīgi aizpilda nepieciešamās deklarācijas un veic nodokļu maksājumus</p> <p>Aicina/motivē citus maksāt nodokļus</p>	AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS
E6 Ārējās finanšu un ekonomiskās vides ietekme			
<p>Izprot, kā ekonomiskie faktori, – augsta inflācija, ekonomiskā izaugsme vai recesija – ietekmē privāto finanšu situāciju un labklājības līmeni</p> <p>Zina galvenās institūcijas, kas veido valsts ekonomisko un finanšu sistēmu</p> <p>Saprot, ka politiski lēmumi ietekmē privāto finanšu lēmumus un plānus</p>	<p>Ir ieinteresēts sekot savas valsts ekonomiskās attīstības tendencēm</p> <p>Ir motivēts veikt izmaiņas savos finanšu plānos, ņemot vērā ārējos faktorus</p>	<p>Seko ekonomikas pārmaiņām, jauniem, kas var ietekmēt valsts un privāto finanšu labklājību</p> <p>Veic nepieciešamās izmaiņas savos finanšu plānos, ņemot vērā ārējo faktoru ietekmi</p>	PAMATA SNEGUMA LĪMENIS
<p>Saprot, kā novērtēt iespējamo valsts pabalstu, nodokļu, pensiju sistēmas reformas vai darba u.c. likumu ietekmi uz privātajām finansēm</p> <p>Zina, ar ko nodarbojas atbildīgās institūcijas, kas veido valsts ekonomisko un finanšu sistēmu</p> <p>Ir izpratne, kā valsts finanšu sistēma, politika var ietekmēt saimniecisko darbību</p>	<p>Ir gatavs pieņemt ārējās ekonomiskās vides izmaiņas, kādas tās ir</p> <p>Ir motivēts mainīt/koriģēt savas mājsaimniecības vai saimnieciskās darbības plānus atbilstoši šīm izmaiņām</p>	<p>Novērtē valsts pabalstu, nodokļu, pensiju sistēmas reformas vai darba u.c. likumu ietekmi uz privātajām finansēm</p> <p>Maina/koriģē savas mājsaimniecības vai saimnieciskās darbības plānus atbilstoši ārējās vides izmaiņām</p> <p>Pastāvīgi pilnveido savas zināšanas par finansēm un ekonomiku un analizē makrovīdē notiekošos procesus</p>	AUGSTĀKĀ SNEGUMA LĪMENIS

IEKŠĒJIE FAKTORI

Vienota finanšu pratības **stratēģija** valstī (periods: 2014-2020)

Pastāvīga **darba grupa** un FKTK koordinācija

FKTK sadarbība ar **OECD INFE, CYFI, Pasaules Banku, Eiropas Komisiju** u.c.

Nacionālās finanšu **pratības aptaujas**

Aktīva izglītojošā **interneta vide**:

www.klientuskola.lv

www.naudasskola.lv

www.makroekonomika.lv

www.e-drosiba.lv

Atvērta **sadarbība** ar tirgus dalībniekiem

Regulāras **pedagogu mūžizglītības aktivitātes**

Mediju aktivitātes, kas kļuvušas par tradīciju (Finanšu izglītības nedēļas, Drošības dienas u.c.)

Stratēģisko darbības **virzienu plašais tvērums** iepretim realizētāju iespējām

Ierobežoti **personāla resursi**

Ierobežoti **finanšu resursi** nacionālām kampaņām, t.sk. medijos

Vienotas mūžizglītības **mācību programmas neesamība finanšu pratībā**

Izglītojošu **aktivitāšu trūkums** daļai sabiedrības grupu

Nepietiekama speciālistu **sagatavotība finanšu pratībā** vai tās neesamība

Nepietiekama korporatīvā atbildība, t.sk., sniedzot finanšu pakalpojumus

Neapgūtie komunikācijas kanāli dažādām sabiedrības grupām, t.sk. sociālie tīkli

Politiskā izpratne virziena attīstībai, t.sk. valsts dalība OECD

Latvijas iedzīvotāju zināšanu **novērtējums OECD INFE pētījumā**

Pieaugoša **sabiedrības izpratne** par finanšu pratības nepieciešamību

Mājsaimniecību ilgtspējas rādītāja **stabilitāte vēlamās attīstības zonā**

Specializēto mediju intereses pieaugums

Plaša **interneta pieejamība** un augsts lietotāju skaits

Publiskās diskusijas par valsts finansēm un nepieciešamajām reformām turpmākai izaugsmei

Finanšu un ekonomikas **mācību trūkums augstskolās**, īpaši humanitārajā virzienā

Sabiedrības **zemā motivācija** finanšu pratības pilnveidei (finanšu pratības indekss: +21.2 punkti (2015), +20.6 (2014))

Neinformētība par pieejamām iespējām un materiāliem finanšu pratībā

Daļas sabiedrības **distancēšanās** sociālās atstumtības/nabadzības dēļ

Mediju nevienmērīgā interese padziļinātai analīzei

Vājas IT lietošanas prasmes un **e-vides nepieejamība** daļā sabiedrības

Negaidīti notikumi Latvijā, eirozonā, globālajā ekonomikā

ĀRĒJIE FAKTORI

Rīga
2017